

Мотиви християнської моралі у творчості Григорія Сковороди як передумова формування засад українського національного виховання

Валентина Стрілько,
кандидат педагогічних наук
м. Київ

У статті аналізується наукова, філософська та педагогічна творчість Г.Сковороди з метою виявлення в ній мотивів християнського виховання. Досліджується теорія педагогічної діяльності Г.Ващенко та С.Русової як фундаторів українського національного виховання, одною зі складових якого є християнська мораль.

Ключові слова: християнська мораль, християнське виховання, українське національне виховання, педагогічна спадщина Григорія Сковороди, Софії Русової.

Українське національне виховання бере свої витoki із глибин усної народної творчості, Біблії, української народної педагогіки, із Повчання Володимира Мономаха та інших древніх надбань українського народу.

Одним із джерел національного та християнського виховання є творчість великого українського філософа і педагога Григорія Сковороди.

Творчість Григорія Сковороди дає чіткі орієнтири для виховання високоморальної нації, є унікальною скарбницею виховання молоді на основах християнської моралі, чесності та високої духовності. Завдяки вдалому поєднанню біблейської лексики та української мови великий філософ і мислитель яскраво і неординарно розкриває сутність християнських заповідей. Він як провідник практичної моральної філософії не оминає увагою жодного правила добропорядного поведіння християнина. Християнські мотиви наскрізно проходять через усю творчість Григорія Сковороди і посідають найголовніше місце.

Геній філософської думки в трактаті «О БОГѢ» акцентує увагу на тому, що у «древних Бог назывался УМ ВСЕМИРНЫЙ. Ему ж у них были разные имена. Напримѣр: Натура, Бытїе вещей, Вѣчность, Время, Судьба, Необходимость, Фортуна и проч[ая]...» [7, с.214].

Для нього Бог – це розум, від якого необхідно черпати знання і цим удосконалювати самого себе. Ці знання, за його твердженням, приведуть того, хто п'є з цього джерела, до щастя. Отже самовиховання, розум, віра в Бога – основа щастя.

Біблійні заповіді великий філософ трактує дуже вільно, але кожна біблійна істина наповнена повчальним змістом і несе основи християнського виховання, які, на його думку, є не тільки основою, а й формулою щастя.

В своєму творі «О десятигласові» в I частині Г.Сковорода пише «Аз есмь Господь Бог твой...да не будут тебѣ бози инїи, и прочая. Яснѣе сказать так: Я Глава твоего Благополучія и Свѣтъ разума! Берегись, чтоб ты не основал житія твоего на иных Совѣтах, искусствах и вымыслах, хотя б они из Ангельских умов родились. Положись на меня слѣпо. Если ж, мене минув, заложиш вѣк твой на иной премудрости, то она тебѣ будет и богом, но не истинным, а посему и Щастїе твое подобно будет воровской монетѣ» [7, с.218].

Він навчає жити за Законами Божими, оскільки складає «щастя» полягає саме в любові до Бога.

Другу заповідь Богу «Не сотвори себѣ куміра» Г.Сковорода розуміє по своєму, по-філософськи: «А как на подлых камнях, так еще больше не велю тебѣ строится на видимостях. Всяка видимость есть плоть, а всяка плоть есть пѣсок, хотя б она в поднебесной родилась. Все то идол, что видимое» [7, с.218].

Цікаве трактування третьої Заповіді Божої змушує читача задуматися над щирістю зверненнь до Бога. Ця щирість не повинна мати нічого спільного з лукавством, лицемірством, обманом і брехнею. Виховання цих рис кожен в собі повинен плекати, боячись суду Божого.

«Смотри ж, во-первых, не впади в ров безумія, будто в свѣтѣ ничего нѣт, кромѣ видимостей, и будто имя сіе Бог пустое есть. В сей-то безднѣ живут клытвы ложныя, лицемерїя, обманы, лукавства, измѣны и всѣ тайных и явных Мерзостей Страшилища. А вмѣсто того, напиши на Сердцѣ, что вездѣ всегда присудствует тайный Суд Божїй, готов на всяком мѣстѣ невидимо жечь и сѣчь невидимую твою часть, не косня ни точки, за всѣ дѣла, слова и мысли, в которых мене нѣт» [7, с.218—219].

Четверта Божа Заповідь у Г.Сковороди трактується з особливим виховним моментом, що спрямований на вірність та відданість Всевишньому та чистосердечне милосердя до ближнього.

«Сіе ты повсюду и внутри тебе крошечное величество Божїе с вѣрою и страхом в день воскресный прославлять не забывай, а поклоняйся не пустыми толоко церемонїями, но самым дѣлом сердечно Ему подражая. Его дѣло и вся забава в том, чтоб всеминутно промышлять о пользѣ всякой Твари. И от тебе больше ничего не требует, кромѣ Чистосердечнаго Милосердія к ближним твоим.

А сіе весьма легко. Вѣрь только, что сам себѣ десятью пользуеш в самое то время, как пользуеш других, и напротив того» [7, с.219].

П'яту, шосту, сьому, восьму і дев'яту заповіді Г.Сковорода бачить невід'ємними й обов'язковими в житті нормами поведінки.

«Прежде всѣх Отца и Мать почитай и служи им. Они суть видимые портреты того невидимаго Существа, которое тебе столько одолжает.

А вот кто Отец твой и Мать: будь, во-первых, вѣрен и усерден Государю, послушен Градоначальнику, учтив к священнику, покорный родителям, благодарен Учителям твоим и Благодарителям. Вот истинный путь к твоему вѣчному и временному Благоденствію твоей фамиліи. Что же касается до протчих общества частей, берегись слѣдующаго:

«Не убій».

«Не прелюбодѣйствуй»

«Не воруй»

«Не свидѣтельствуй ложно, или не клевети» Осуждаем виннаго, а клеветем невиннаго. Сїя есть страшнѣйшая злоба, и клеветник Еллински: дїавол [7, с.219].

Десята Заповідь Божа «Не бажай нічого, що належить Ближнему твоему» в розумінні мислителя-філософа означає викоринення в своєму серці злих помислів, наповнення його любов'ю до Бога та Його слова. Лише за цих умов, на думку Г.Сковороди, людина ніколи не буде грішити.

«Но понеже злое намѣреніе сѣменемъ есть злыхъ дѣл, которымъ числа нѣт, а сердце рабское несчерпаемымъ есть источникомъ худыхъ намѣренїй, для того по вѣк твой нельзя быть тебѣ честнымъ, если не попустиш, дабы вновь Бог переродил Сердце твое. Посвяти ж оно нелицемѣрнѣй Любви. В то время вдруг бездна в тебѣ беззаконїй заключится... Бог, Божїе Слово, к Его Слово Любви – все то одно.

Сим троєличним огнем Раженное Сердце никогда не согрѣшает, потому что злых сѣмен, или Намѣреній, имѣть не может» [7, с.219].

Український гуманіст щиро переймався вихованням молодого покоління, вважаючи, що молодь, глибоко освоївши християнські моральні цінності, повинна зрозуміти основні складові щастя, щоб жити в гармонії із собою та зовнішнім світом. У своєму творі «Начальная Дверь ко Християнскому Добронравію 1780 года» він просто і доступно подає своє розуміння щастя «Нині же бажаєш ли быть щасливим? Не ищи Щастія за морем, не проси Его у челоуѣка, не странствуй по планетам, не волочись по дворцам, не ползай по шарѣ земном, не броди по Іерусалимам... Златом можеш купить деревню, вещь трудную, яко обходимую. А Щастіе, яко необходимая необходимостъ, туне вездѣ и всегда даруется» [7, с.213].

Привертають увагу й інші твори Г. Сковороди, спрямовані на виховання в собі моральних чеснот та розуміння важливості працелюбства кожного дня.

Так, в «Піснь 23-я» читаємо:

«Брось, любезный друг, бездѣлья,
Пресѣчи толикий вред.

Сей момент пріймись до дѣла:
Вот! Вот! Время уплывет.

Не наше то уже, что прошло мимо нас.

Не наше то, что породит будуща пора.» [7, с.74—75].

В «Песнѣ 20-я» поет розвиває тему виховання як основу захисту від життєвих негараздів.

«Кто сердцем чист и душою,

Не нужна тому броня,

Не нужен и шлем на шею,

Не нужна ему война.

Непорочность – то его броня,

И невинность – алмазу стѣна.

Щит, меч и шлем ему сам Бог.» [7, с.70].

Кодексом виховання моральних якостей людини, безперечно, є хрестоматійна поезія «Песнѣ 10-я»:

«Всякому городу нрав и права» [7, с.60—61], де Г. Сковорода возносить в найвищий ранг людських якостей «совість, как чистий хрусталь».

Адже совість людини робить її душу безсмертною. Це та найвища вершина власного вдосконалення, до якої необхідно прагнути, яку треба в собі виховувати.

Творчість Г. Сковороди тісно пов'язана з українською народною культурою, яка є основою українського національного виховання.

Він любив пересипати свої поезії прислів'ями, легендами, анекдотами, взятими з українського фольклору.

А кожний народний вислів завжди був повчальним, спрямованим на виховання людини доброї, мудрої, працелюбною і віруючою.

Твори Г. Сковороди глибоко закорінені не тільки в українську літературу XVII–XVIII століть, його творчість мала значний вплив на нову українську літературу. Письменниками – «сковородинцями» були Іван Котляревський та Григорій Квітка-Основ'яненко. Помітну роль Г. Сковорода відіграв у творчості Миколи Костомарова, Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Миколи Гоголя та інших видатних письменників XIX–XX століть.

Творчість Г. Сковороди мала великий вплив і на педагогів XIX–XX століття, які прагнули виховати молодь справжніми патріотами України. Вони розробили систему національного виховання на принципах життя за християнськими звичаями, мораллю, на основі безмежної любові до України, як це й освітував Г. Сковорода.

Творча педагогічна діяльність Г. Сковороди і в радянські часи, і в часи незалежності України приваблювала багатьох науковців і педагогів.

Загальнопедагогічні ідеї українського філософа (поняття про виховний ідеал, мету, завдання, принципи, зміст, методи, форми організації навчально-виховного процесу) аналізували А. Ніженець, І. Пуха, С. Русова,

М. Ярмаченко та ін. Філософський аспект педагогічної спадщини Г. Сковороди досліджували Д. Багалій, М. Ковалинський, В. Петров, І. Табачников, Л. Ушкалов та ін. Значення культурно-просвітницької діяльності філософа обґрунтовували Г. Данилевський, М. Демков, Ф. Кудринський, С. Чавдаров, О. Вишневецький та ін. [8]

Але в існуючих на той час підручниках з історії педагогіки, на жаль, неможливо знайти достатньої інформації про творчу спадщину і педагогічну діяльність Григорія Сковороди, хоч український філософ обстоював прогресивні принципи навчання: природовідповідності, народності, виховуючого характеру навчання, зв'язку теорії з практикою, а також поставив питання про виховання вільної, гармонійної, розвиненої, щасливої особистості.

Лише український педагог Г. Ващенко в радянські часи не побоявся взяти за головну складову виховання українців християнську мораль, яку всіляко пропагував Григорій Сковорода в своїй творчості.

Г. Ващенко присвятив питання виховання молоді у християнському дусі низку статей у журналі «Визвольний шлях», що виходив у Лондоні. Ця проблематика висвітлена ним, зокрема, в працях «Християнський виховний ідеал», «Найхарактерніші риси християнської філософії», «Космологічний доказ буття Божого», «Моральний доказ буття Божого», «Євангелійський ідеал людини» та ін. [3].

Г. Ващенко, як і Г. Сковорода, наголошує: «Основними є здобутки духовної культури й насамперед народні ідеали, що міцно пов'язані зі світоглядом, релігією й мораллю. Якщо ці ідеали високі й здорові, то це перша запорука того, що нація з честю витримає найтяжчі іспити історії і збереже себе в найтяжчих умовах внутрішнього і міжнародного життя... Коли ж вони низькі й нездорові, то навіть при найбільш сприятливих умовах життя нації буде розкладатися...» [2].

Україна нині переживає не найкращі часи. Українське національне виховання, виховання християнської моралі фактично поза увагою держави, і як наслідок – в рейтингах міжнародних організацій Україна займає:

— 1-е місце в світі за рівнем дитячого алкоголізму;

— 1-е місце в Європі за захворюваннями на туберкульоз та СНІД;

— 5-е місце в світі серед країн з найбільшою кількістю емігрантів;

— 10-е місце в світі за кількістю в'язнів на 100 тисяч населення – 334 (при 70–80 осіб для розвинутих країн) [10].

Саме тому педагогічні виховні ідеали Г. Сковороди і його талановитого послідовника Г. Ващенка особливо актуальні.

Виховний лозунг «Бог і Україна» сповідувала в своїй педагогічній діяльності, окрім Г. Ващенка, Софія Русова.

На початку своєї діяльності Софія Русова пише низку статей, присвячених життю і творчості видатних письменників, філософів, діячів культурно-освітньої ниви. Особливої уваги заслуговує видана окремою книжкою її праця «Странник Григорій Саввич Сковорода. Біографічний очерк», в якій вона намагається виокремити моральне кредо Г. Сковороди як предтечі української філософської думки та звертає увагу на виховну складову творчості Г. Сковороди.

У подальшій своїй діяльності Софія Русова зосереджується на педагогічній творчості, яка спрямована на вкорінення в школі українського національного виховання, складовою якого є християнська мораль, що досить ґрунтовно і детально висвітлена великим філософом Г. Сковородою.

Сучасна українська педагогіка вкрай потребує системного підходу щодо впровадження в практику роботи загальноосвітніх шкіл принципів українського національного виховання та християнської моралі. Не менш важливим напрямом діяльності науковців, учителів-практиків є осмислене застосування в своїй роботі педагогічних надбань Г. Сковороди, Г. Ващенка та С. Русової.

В статье анализируется научное, философское и педагогическое творчество Г.Сковороды с целью выявления в нем мотивов христианского воспитания. Исследуется теория педагогической деятельности Г.Ващенко и С.Русовой как основателей украинского национального воспитания, одной из составляющих которого является христианская мораль.

Ключевые слова: христианская мораль, христианское воспитание, украинское национальное воспитание, педагогическое наследие Григория Сковороды, Софии Русовой.

The scientific, philosophical and pedagogical art by Skovoroda is analyzed on purpose to identify motifs in her Christian upbringing. We study the theory and pedagogical creativity H. Vaschenko and S. Rusova as the founders of the Ukrainian national education Christian morality.

Keywords: Christian morality, Christian education, the Ukrainian national education, pedagogical heritage by Grygoriy Skovoroda, Sofiy Rusovo.